

הפלה מלאכותית לאור ההלכה

ד"ר אברהם שטינברג

א. הגדרות: הפלה (ABORTION) מוגדרת כהפסקת הריון קודם שהעובר נעשה בר-קיימא. מחברים שונים מגדירים את ההפלה לפי קריטריונים שונים: גיל העובר, ממדיז או סיבת ההפלה.

(1) מבחינת הגיל - מדובר על הפלה מוקדמת כשהיא מבוצעת לפני 12 שבועות של הריון והפלה מאוחרת - בין 12-22 שבועות.

(2) מבחינת ממדי העובר - מדובר על הפלה במינוח הרפואי כאשר משקלו פחות מ-500 גרם ואורכו פחות מ-28 סנטימטר.

(3) מיון ההפלה לפי סיבותיה:

מחלקים את ההפלה לשתי קבוצות עיקריות: עצמונית (ספונטנית) ומלאכותית. להפלה העצמונית צורות שונות: הפלה צפויה, מאימת, בלתי נמנעת (שלימה או בלתי שלימה) הפלה שמנטיה והפלה נדחית. ההפלה המלאכותית - נושא הדיון במאמר זה - מחולקת לשתי קבוצות עיקריות: הפלה ריפויית (טרפויטית), שנעשית לפי החוק על ידי רופא והפלה פלילית - המבוצעת בניגוד לחוק.

החוק וההלכה ניסו בכל הדורות להגדיר את המותר והאסור בהפלה מלאכותית ולמעשה בהתאם להגדרותיהם נקבע המצב של הפלה פלילית. יש להדגיש, שההפלה המלאכותית הנידונה בהלכה איננה מוגבלת בגיל או בגודל העובר ומתייחס גם לתקופה שלפני 12 שבועות.

ב. ההפלה בעולם העתיק: מרבית הדתות והמחוקקים של התרבויות העתיקות התנגדו להפלה מלאכותית¹.

(1) הבודהיזם אסר מעשה זה מטעמים דתיים והחמיר מאוד בעונשם של מבצעיו. ספרי החוקים של ההודים התייחסו להפלה כרצח. חוקי אשור גזרו מיתה על נשים. אף המצרים הטילו עונש חמור על מבצעי הפלה מלאכותית. בין היוונים מוצאים אנו דעות חלוקות - יש שהתייחסו להפלה כאל תופעה כללית וידועה ויש שאסרו לפגוע בעובר². במשפט הרומי - החל מסוף המאה השניה לספירת הנוצרים - נאסרה ההפלה ונקבעו עונשים כגון, עבודת-פרך, גלות, החרמת נכסים ועוד³.

(2) הנצרות נקטה עמדה קיצונית ביחסה לאיסור ההפלה מרגע כניסת האשה להריון⁴. ענין ההפלה הוא הנושא הרפואי הנדון ביותר בספרות הכנסיה. האיסור הדתי לביצוע ההפלה הוא מוחלט וכולל אפילו מצב בו המשיך ההריון מהווה סכנה ישירה לחייה של האשה. ניסוחים וקביעות שונים מוצאים אנו בספרות הכנסיה המדגישים איסור מוחלט זה. לדוגמא: "כל התערבות העשויה לגרום בהכרח לסילוק פרי הבטן שאינו בן-קיימא, אסורה בכל התנאים, אפילו אם המטרה רצויה"⁵. לפיכך, "כשסיבוכים חמורים... מופיעים בחודשי ההריון

הראשונים... על הרופא הקתולי... לסלק ידיו מן ומקרה. אם לא ימצא רופא אחר לטפל באשה עליו להניח לה למות"⁶. אחת הנוסחאות להנמקת מצב זה היא: "עדיפות שתי מיתות על רצח אחד".

3) התייחסות שלילית להפלה מוצאים אנו גם ברוב "שבועות הרופאים" המוכרות, אם כי ללא פירוט אלא כקביעה מוסרית להתנהגות הרופא⁸. כך מנוסח הדבר בשבועת היפוקרטס: "אף פעם לא אתן לאשה סם או מכשיר כל שהוא למטרת הפלה"⁷, (או' לפי תרגום אחר: "לא אתן לאשה פתילה להפיל פרי בטנה"). בשבועתו של אסף הרופא מוצאים אנו התייחסות לבעיה ספציפית מתוך מכלול נושאי ההפלה: "ואל תשוקו אשה הרה לזנוגים להפיל". אמטוט לוזיטנוס קבע בשבועתו: "שום אשה לא הפילה את ולדה בעזרתי"⁹.

ג. ההפלה במקורות הראשונים ביהדות: הכוונה בפרק זה היא למצות את הדיון בנושא ההפלה בתורה ובספרות התלמודית - כולל המשנה, מדרשי ההלכה והגמרא - אשר מהווים יסוד לכל דיון הלכתי בספרות הפסיקה ומאחרת.

1) בתורה¹⁰ מוצאים אנו מקור אחד בלבד הקשור בנושא ההפלה: "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון עונש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים. ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש". לפי פירושם של חכמי התלמוד מתייחס ה"אסון" שבפסוק לאשה, דהיינו אם לא קרה אסון לאשה, על הגורם להפלת ולדותיה לשלם לבעל עונש כספי, ואם כתוצאה מנגיפתו קרה אסון לאשה, דהיינו היא מתה - דינו מיתה¹¹. לפי פירוש זה אין בתורה כל רמז לדיון בהפלה מלאכותית בצורתה המקובלת, כלומר כאשר האם זקוקה או מבקשת הפלה מסיבה כלשהיא.

בדרך זו מפרש גם יוסף בן-מתתיהו¹²: "מי שבעט באשה הרה וגרם שתפיל, ייענש על ידי השופטים עונש כסף משום שהפחית את האוכלוסים על ידי המתת העובר ברחם, וגם לבעלה של האשה יתן סכום כסף; ואם מתה האשה מן המכה ימות גם הוא, כי כן קבע החוק: נפש תחת נפש"¹³.

לעומת זאת, דעת תרגום השבעים ופילון¹⁴, שדמושג "אסון" מתכוון לולדות ולא לאשה, ופירושי הפסוק לדעתם הוא כך: עובר שלא נגמרה צורתו - העונש על הפלתו הוא ממון, מאידך הפלת העובר "שכל איבריו יש להם צורתם וסדרם ומיוחדים להם" - העונש הוא מיתה (ולזה מתכוון הפסוק: נפש תחת נפש). אחד החוקרים¹⁵ מסיק מכאן על קיומו של דין קדום - בניגוד להלכה התלמודית - שלפיו העונש על הפלת עובר שנגמרה צורתו הוא מיתה.

2) אף בספרות התלמודית מעטים הם המקורות הדנים בענין הפלה. במקביל ובהתאם לפירוש חז"ל על הפסוק "וכי ינצו..."¹⁶, נפסק במשנה¹⁶: "תינוק בן יום אחד... ההורגו חייב", כלומר אין חיוב מיתה בהפלת עובר. כך גם מסיקה המכילתא¹⁷: "אינו חייב עד שיהרוג בן-קיימא".

3) דיון מפורש בנושא ההפלה הפלילית נמצא בתלמוד רק במקום אחד¹⁸: "משום רבי ישמעאל אמרו, [בן נח נהרג] אף על העוברין". ובלשון הרמב"ם¹⁹: "בן נח שהרג נפש, אפילו

עובר במעי אמו, נהרג עליו" - כלומר לדעת רבי ישמעאל, וכך נפסקה ההלכה, בן נח (דהיינו לא יהודי) שביצע הפלה חייב מיחה.

4) ספר הזוהר²⁰ מתייחס במפורש להפלה הפלילית ואף מנמק את האיסור בכך שיהעושה בן "סותר את בנינו של הקב"ה ואת אמנותו".

אולם, בתלמוד וגם בספרות ההלכה עד ומאה ה-17, אין כל התייחסות להפלה פלילית ביהודים, למרות שהספרות התיאולוגית של העולם העתיק וימי הביניים מכילה דיונים רבים ומקיפים בנושא זה. מחברים אחדים ניסו לתת הסברים שונים לעובדה זו והנראה ביותר הוא הסברו של וייס²¹, "שכנראה רצח עוברים לא היה קיים כלל בחברה היהודית בשום תקופה" ולכן לא התעורר צורך לדיון מפורט בבעיה זו.

במקומות אחדים בתלמוד מצינו דיון בהפלה שאיננה פלילית, דהיינו תיאור מצבים שבהם הותרה ההפלה בתנאים מסויימים. מקורות אלו מהווים יסודות עיקריים לדיון הרחב בתקופת הפוסקים באספקטים השונים של הבעיה.

5) המקור היחיד הודן במישרין בהפלה מטעמים רפואיים (אם כי בשלב מאוחר מאוד של ההריון) הוא המשינה הבאה²²: "האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו איברים-איברים, מפני שחיה קודמין לחייו. יצא רובו - אין נוגעים בו, שאין דוחין נפש מפני נפש". כלומר, מדובר כאן במקרה של סכנת חיים לאם תוך כדי תהליך הלידה ואז מבחינה המשנה בין שני מצבים: כל עוד לא יצא רובו של העובר - רוב הגוף או רוב הראש²³ - מותרו לחותכו להציל את האם. אך אם יצא רובו אע"פ שהוא מסכן את חיי האם, אין נוגעים בו, "שאין דוחין נפש מפני נפש".

התלמוד²⁴ מקשה על משנה זו: "ואמאי, רודף הוא?", כלומר ניתן להתייחס לולד כמי שרודף אחר האם להורגה והדין הוא שמתור להציל את הנרדף גם ע"י הריגתו של הרודף - אם יש צורך בכך²⁵, ואם כן גם בשלב של יציאת רובו של העובר יהא מותר להורגו כדי להציל האם. על כך משיבה הגמרא: "שאני התם, דמשמיה קא רדפי לה", דהיינו אין זה רודף רגיל, אלא מן השמים רודפים את האם, כלומר "זהו טבעו של עולם"²⁶, "ואין אתה יודע אם הולד רודף את האם או האם רודפת את הולד"²⁷, ומכיון שבשלב זה הולד נחשב כבר כיצור אנושי מובן הדין שאין דוחים נפשו מפני נפש האם. אולם, מפני מה מותר לחתוך את הולד קודם שיצא רובו? בכך חלוקים המפרשים והפוסקים. רש"י מבאר: "כל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו נפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו"²⁸. לעומתו כותב הרמב"ם²⁶: "הורו חכמים, שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה... מפני שהוא כרודף אחריה להורגה". כלומר, הרמב"ם נזקק לטעם של "רודף" כדי להסביר היתר חיתוך העובר קודם יציאת רובו. דעתו והסברו זה של הרמב"ם עוררה דיון רחב בין הפוסקים והפרשנים, שהרי התלמוד התייחס בהנמקה זו לשלב של יציאת רובו של העובר ולבסוף דחה הנמקה זו. תירוצים שונים נאמרו על כך²⁹, אך אין כאן המקום להאריך בזה.

6) לאור משנה זו מובנת גם הרחבת ההלכה המוזכרת בתוספתא³⁰: "המחתיך את העובר במעי אשה ברשות בית-דין והזיק - שוגג פטור, מזיד חייב, מפני תיקון העולם". ההנמקה לכך היא, שאם לא נפטרנו בשוגג יימנע מלבצע את ההפלה ולהציל את האשה, למרות ההיתר שקיים בנסיבות אלו³¹.

מקורות תלמודיים אחרים דנים במצבים מיוחדים ובלתי שגרתיים:

7) "האשה עוצאה ליהרג אין ממתנין לה עד שתלד. האשה שישבה על המשבר ממתנין לה עד שתלד"³². כלומר, אשה מעוברת שנתחייבה מיתה - מוציאים אותה להורג תוך כדי הריגה, למרות שועי"ז גם העובר ימות. מאידך, אם היא כבר בתהליך הלידה - ממתנין לה עד שתלד, "כיוון דעקר, גופא אחרינא הוא"³³. התלמוד³³ מקשה על החלק הראשון של המשנה: "פשיטא, גופא הוא?"

כלומר, כל עוד לא החל תהליך הלידה מהוה העובר חלק מגוף האשה ומוכן מאליו שמתר להרוג את האשה בהריגה. מכאן יש שרצו להוכיח שאין איסור חמור בהפלה ובהמתת עובר, שאם לא כן אין דין זה כה פשוט³⁴. אחרים³⁵ דוחים ראייה זו, כי אמנם בדרך כלל קיים איסור בהמתת עובר, אך שאלת הגמרא מתייחסת למקרה החריג והקיצוני הנידון במשנה ואין מכאן ראייה למקרים רגילים ומקובלים.

8) באותו מקום בתלמוד³³ מוצאים אנו הלכה נוספת הרלוונטית לדיון בהפלה: "היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחילה, כדי שלא תבוא לידי ניוול". גם ביחס למקור זה, יש שרצו ללמוד שאין איסור חמור בהמתת העובר ויש שדחו זאת עקב הנסיבות החריגות והיוצאות מן הכלל הנידונות כאן.

מכל האמור מתברר שקיימים מעט מקורות בתורה ובספרות התלמודית הדנים בהפלה. ניתן לתור שהמכנה המשותף לכל המקורות הללו הוא מצבים ספציפיים, נדירים ויוצאים מן הכלל - תבלה באשה הרה, סכנה לאם תוך כדי תהליך הלידה, אשה מעוברת שנידונה למיתה. גם המקור היחיד הדין במישרין בהפלה פלילית מתייחס דוקא לגזרים ולא ליהודים. חסר לחלוטין דיון יסודי וכולל בנושא ההפלה ובאינדיקציות המותרות והאסורות לביצוע הפסקת הריון. רק בספר הזוהר מוצאים אנו התייחסות ישירה ומנומקת לבעיה הכללית של ההפלה.

ד. טעמים לאיסור ההפלה: בין הפוסקים והפרשנים מוצאים אנו אחדות-דעים ביחס השלילי להפלה. כולם מסכימים שקיים איסור כלשהו בגרימת הפלה. ברם, מוצאים אנו חילוקי דעות בדבר מהות האיסור, חומרתו וטעמו.

מחלוקת יסודית בין הפוסקים היא האם איסור ההפלה הוא מן התורה (-מדאורייתא) או מדברי חכמים (=מדרבנן)³⁶. [מחלוקת זו תלויה הרבה בשאלה העקרונית האם עובר מוגדר כ"נפש" או לא]³⁷. לעובדה זו משמעות הלכתית חשובה, בעיקר בקביעת חומרת האיסור וההתייחסות לספקות במציאות או בדין בנושאי ההפלה השונים (וכפי שיבואר להלן).

כפי שבארנו בפרק הקודם, מעטים המקורות בתורה ובתלמוד הדנים ישירות בהפלה ובעיקר חסרה לחלוטין כל הנמקה לאיסור ההפלה במקורות הללו. אי לכך, אותם פוסקים הסבורים

שאיסור ההפלה הוא מן התורה, מנסים ליחס ולדמות איסור זה לאיסורי תורה קיימים ומקובלים ובכך להפוך את ההפלה לענף ונגזרת של איסורים אחרים.

(1) תמקור העיקרי לדעה שאיסור ההפלה הוא מן התורה נובע מדעתו של רבי ישמעאל, שכן נח שהרג עובר - דינו מיתה¹⁸. על סמך הכלל: "ליכא מידעם דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור" (אין דבר שלישראל מותר ולעובד כוכבים אסור)³⁸, קבעו התוספות³⁹, שגם יהודי הגורם להפלה עובר על איסור מן התורה. סברה זו מבוססת על ההנחה, שגם עובר מוגדר כ"מקצת נפש" ולכן יסוד האיסור הוא "משום אביזריהו דרציחה", כלומר איסור ההפלה נובע מאיסור הכללי של רציחה. אכן, כולם מודים שאין זה בגדר רציחה ממש, שהרי אין יהודי חייב מיתה אם הרג עובר. (זאת על סמך המשנה¹⁶ והמכילתא¹⁷, שאינו חייב אלא אם כן הרג תינוק בן יום אחד). יש לציין קיומה של דעה אחרת הסבורה שיש חיוב מיתה בידי שמים בהמתת עובר⁴⁰, אולם גם לשיטה זו אין חיוב מיתה בידי אדם, כדין רציחה ממש. [ואולם דעת בעלי התוספות איננה אחידה. במקום אחר⁴¹ כתבו בפירוש אודות עובר ש"מותר להורג". יש שהתייחסו ללשון זו של התוספות כפשוטה וסבורים לשיטה זו שאין כל איסור בהמתת עובר כי אין הוא בגדר נפש כלל⁴² ויש שכתבו שאין לשון זו מדויקת וכוונת התוספות שאין חיוב מיתה בהריגת עובר, אך מכל מקום קיים איסור]⁴³.

(2) נימוק אחר להסברת איסור ההפלה הוא בקל ותמר מאיסור הוצאת זרע לבטלה⁴⁴. המשותף לשתי פעולות אלו הוא העיקרון "שראוי להיות נוצר מכל טיפה זרע קודש", וביצוע פעולות אלו מונע זאת. ואם הוצאת זרע לבטלה נחשבת לאיסור חמור⁴⁵, על אחת כמה וכמה שיש לאסור את ההפלה, שהיא שלב מתקדם יותר "ליצירת זרע קודש". אכן, אחרים⁴⁶ דוחים סברה זו, כי "שאני הוצאת זרע לבטלה, שמערה לאשפה ומוסיף בכוחות הטומאה ומכחיש בפמליה של מעלה, כגודע מטעם חכמי האמת בעלי הקבלה, שבעל כורחנו אנו צריכים להם לדין זה".

(3) נימוק נוסף שהעלו פוסקים אחרים⁴⁷ הוא מטעם מחבל ומשחית, שהרי עובר נחשב כ"ירך אמו"⁴⁸ דהיינו כחלק אינטגרלי מגופה וכמו שקיים איסור לחבול בחבירו באיזשהו חלק מגופו, כך חל אותו איסור בבצוע הפלה, שהוא כעין חבלה בחלק מסויים מגוף האם. נימוק דומה הוא מטעם מזיק⁴⁹.

(4) טעם כללי ויסודי יותר הוא "משום מניעת החיים בישראל", בטול מצות פריה ורביה ו"מיעוט הדמות"⁵⁰. וכך מנסח זאת הרב עוזיאל: "אבל מצד אחר יש לאסור הפלת העובר... ממה שאמרו בגמרא, כל יהודי שאיננו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים... בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט את הדמות... על אחת כמה וכמה במי שעושה פעולה שממעטת אפשרות קיום וגידול נפש אחת מישראל". ויותר מבואר ומודגש הדבר בספר הזהר²⁰, שיש בהפלה משום סתירת בניינו ואמנותו של הקב"ה.

(5) נימוק אחר לאיסור ההפלה הוא מטעם סכנה⁵¹, על פי הכלל: כל מפלת בחזקת סכנה⁵², ואם כן אסור לסכן את האשה על ידי הפלה. אכן, מרבית הפוסקים שדנו באספקט זה של

הבעיה הסיקו להיתר מבחינה זו מטעמים שונים. הטעם העיקרי הוא ש"היום התמחו הרופאים היטב בדברים אלו והורחקה הסכנה", "וכל דבר שנעשה בדרך הרפואה ובזהירות גמורה ומלאה להנצל מסכנה לא אסרו חכמים... לכן נראה לענ"ד להתיר הפלת עובר על ידי רופאים מומחים ומובהקים שיבטיחו למפרע הצלת סכנת מיתת האם במידה היותר אפשרית"⁵⁴.

6) מאידך, ניסו מחברים שונים להוכיח, שאין בהפלה איסור מן התורה. היסוד העיקרי להנחתם היא הסברה שאין עובר בגדר נפש קודם לידתו ולכן לא חלים עליו איסורי הריגה. ובאופן מפורט יותר הסתמכו מחברים אלו על המקורות השונים, שהובאו בסעיף ג' לעיל, שמהם משתמע שאין איסור תמור בזמנת עוברים. לעומתם הסוברים שאיסור הפלה הוא מדאורייתא דחו ראיות אלו, כמבואר לעיל.

כפי שראינו קיימת מחלוקת יסודית בשאלה אם הפלה אסורה מן התורה או מדברי סופרים, ואין גם אחדות דעים ביחס להנמקת האיסור – יש המשייכים את איסור ההפלה לרציחה, אחרים תולים את האיסור בהוצאת זרע לבטלה, יש המדמים אותו למחבל, משחית ומזיק ויש המייחסים אותו לאיסור הכללי שול מניעת חיים, מיעוט הזמות וביטול פריה ורביה.

ה. זמנים שונים בהריון ובלידה: במקורות התלמודיים קיימת אבחנה בין תקופת ההריון כולה כיחידה אחת לבין שלבי הלידה – בכל הנוגע לבעיית ההפלה. לעומת זאת, בין הפוסקים האחרונים מוצאים אנו חלוקה לזמנים שונים גם בתוך תקופת ההריון.

1) על יסוד הגדרת התלמוד⁵⁵ – "עד ארבעים יום מיה בעלמא" – כלומר, עד ארבעים יום ראשונים של ההריון העובר נחשב כמים, למדו פוסקים רבים⁵⁶, שאין להתייחס אליו כאל נפש בתקופה זו. מסקנתם היא שכתקופה זו מותר לגרום להפלת העובר. וכך כותב הרב ויינברג: "כמה אחרונים חפסו דעיקר דקודם מ' יום מותר להפיל את העובר"⁵⁷.

לעומתם סבור הרב אונטרמן⁵⁸, שאין ארבעים יום מהווים גבול כלשהוא ביחס להפלה ובכל תאריך של ההריון קיים איסור ההפלה. עיקר יסודו הוא, שרוב הנשים יולדות ולד תקין וחיוני ("ולדא מעליא") ולכן יש להתייחס לעובר מרגע הוצרו כנפש חיה. [ואכן, גם לענין חילול שבת – יש המתירים לחלל עבורו את השבת גם בתוך ארבעים יום]⁵⁹.

2) קביעה אחרת של התלמוד מהוה יסוד לזמן נוסף בתוך תקופת ההריון המשמש לפוסקים אחרים גבול קריטי בנושא ההפלה. הכוונה למבואר בתלמוד⁶⁰: "וכמה הכרת עובר... שלשה חדשים". כלומר, סוף הטרימסטר הראשון היא התקופה שבה ניכר באופן חיצוני שהאשה בהריון. וכך כותב הרב יוסף⁶¹: "ועוד דבני"ד עדיין לא מלאו לעובר ג' חדשים ונראה דבכהאי גוונא אין בן נח נהרג עליו וגם לישראל אין איסור מן התורה בזה, שאין הכרת העובר בפחות מג' חדשים". יוצא אם כן שהמתירים באיסור ההפלה לא אמרו כן אלא לאחר שלשה חדשים וכן גם דעת פוסקים אחרים⁶².

3) בתוך תהליך הלידה מבחינים המקורות התלמודיים בשלבים אחדים⁶³: "ישבה על המשבר", דהיינו תחילת הלידה, צירים מסודרים והתבססות הראש. כפי שראינו הרי שאשה שנתחייבה מיתה ממתנים לה עד שתלד, אם היא בשלב זה של הלידה³².

מרגע שיצא ראשו⁶⁴, או רוב גופו⁶⁵ חל עליו הדין של "אין דחין נפש מפני נפש". מרגע זה מתייחסת ההלכה לולד כשזה ערך למבוגר ברוב הבחינות ואם יש תקוה לחייו אין להציל את האם על חשבוננו. אכן אין חיוב מיתה למי שהרג את הולד בשלב זה. אגב, יש לציין שבלידת עכוז איננו נחשב כילוד לכל הדעות אלא עד שיצא רוב גופו⁶⁶.

יוצא, איפוא, שלדעת מרבית הפוסקים קיימת חשיבות הלכתית לגיל העובר ולשלב הלידה בהתייחסות לחמרת האיטור להמתתו.

ו. האינדקציות להפלה: באופן כללי ניתן לחלק את האינדקציות הקיימות להפלה מלאכותית לשתי קבוצות עיקריות: (א) סיבות הקשורות באם; (ב) סיבות הקשורות בעובר.

הסיבות הקשורות באם מתחלקות לקבוצות הבאות: 1. סכנת חיים לאם כתוצאה מההריון והלידה עצמם; 2. סכנת חיים לאם עקב מחלה אורגנית סיסטמית הקודמת להריון ומוחרפת על ידו; 3. מחלה אורגנית סיסטמית של האם המוחרפת ע"י ההריון אך לא מסכנת את חייה; 4. החשת מיתת האם כתוצאה מההריון (במקרה של מחלה שהפרוגנוזה שלה גרועה בלאו הכי); 5. מחלה נפשית של האם הנגרמת או מוחרפת על ידי ההריון; 6. מחלה אורגנית של איבר בודד המוחרפת על ידי ההריון; 7. הריון מחרץ למסגרת הנישואין – עקב גילוי עריות, זנות או אונס; 8. סיבות סוציאליות, כלכליות ואחרות.

סיבות להפלה הקשורות בעובר מתחלקות לקבוצות הבאות: 1. מחלה של האם העלולה לגרום פגמים בעובר; 2. מצב יאטרוגני העלול לגרום פגמים בעובר, בעיקר תרופות והקרנות; 3. מחלות תורשתיות בעובר.

מלבד שתי קבוצות עיקריות אלו דנו הפוסקים בשתי מצבים נוספים: 1. מצב המסכן גם את האם וגם את העובר יחדיו; 2. ביצוע הפלה לנוכריה.

הנה, בניגוד לעמדה הקתולית האוסרת הפלה בכל הנסיבות (כפי שראינו בסעיף ב') לא קיימת דעה כזו ביהדות. אכן, מצינו בין הפוסקים מיעוץ של דעת ביחס לאינדקציות השונות – מהן מחמירות ומהן מקילות – אך לכל הדעות קיימות אינדקציות מסויימות שבהן מותרת ההפלה. יש להדגיש שגם לפי הדעות המקילות ומתירות ביצוע הפלה במצבים מסויימים, משתדלים הפוסקים לצרף סניפים שונים לחיזוק ההיתר. נתונים מקילים אלו סוכמו בסעיף ד' לקמן.

א. סיבות להפלה הקשורות באם:

(1) סכנת חיים לאם כתוצאה מההריון או הלידה עצמם: זהו המקרה הברור ביותר להיתר ההפלה וכפי שמתבאר מפשטות לשון המשנה:²² "האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את העובר שבמעיה". ואכן מספר מחברים⁶⁷ הסיקו להלכה, שרק במצב כזה יש להתיר את ההפלה ולא בכל מקרה אחר. מדובר במצבים כמו רעלת הריון, שליית פתח, הפרדה מוקדמת שול השיליה, מצגים פתולוגיים מסוכנים וכיוצ"ב. אולם דעה קיצונית זו היא דעת מיעוט וכל שאר הפוסקים הרחיבו את ההיתר גם למצבים אחרים.

2) סכנת חיים לאם עקב מחלות קודמות להריון, המוחרפות ע"י ההריון: מדובר במצבים קשים של סכרת, מחלות-לר, מחלות כליות או מחלות סיסטמיות אחרות, שההריון מיוצר או מגבן ועלול להגיע עד לסכנת חיים לאימה. כאמור, מרבית הפוסקים מחירים בשופי להגיע הפלה במצב זה כדי להציל את האם.⁶⁸

בעיה זו הוותה את המרכיב הרפואי-אורגני השכיח ביותר בנושא ההפלה. אכן, כנזכר אחר הגניקולוגים בספר השנה 58/1957 ש"הטיפול הרפואי התפתח היום במידה רבה. שרק מחלות בודדות מצדיקות את בצוע ההפלה". על כך העיר ד. ארליך⁶⁹ שהצהרה זו אופטימית במידת-מה כיון שהתפתחות הרפואה העמידה כיום בעיות חדשות כשטח זה כגון אי-ספיקת כליות וטיפול בדיאליזה, מסתם-תוחב בלב וביוצ"ב.

3) מחלה אורגנית-סיסטמית של האם המוחרפת ע"י ההריון, אך לא מסכנת את הית: מדובר באותן קבוצות - מחלות שנידונו בס"ק 2, אשר חומרת המצב לא מסכנת את הית האם לפי הערכת הרופאים. מרבית הפוסקים הסבורים שאיסור ההפלה הוא רק מדברי-הבנים התירו יצוע ההפלה גם במקרים כאלו⁷⁰. לעומתם, ברור שאותם פוסקים האוסרים את ההפלה במקרים שפורטו בס"ק 2 יאטרו גם במצב זה.

4) החשת מיתת האם כתוצאה מההריון: הכוונה למצב בו האם נחלה במחלה שהפרוגנוזה היא פטלית וההריון עלול לקרב את המות. מקרה כזה עול אדם הנחון במצב שבו סיכויי ההחיות בחיים קטנים ביותר נקרא בטרמינולוגיה ההלכתית "חיי שעה". השאלה היא, אימא, האם מותרת ההפלה לצורך חיי שעה של האם. אחד מרבני דורנו⁷¹ דן בשאלה זו בהס' לאימה בהריון החולה בסרטן הריאה ומסקנתו שההפלה מותרת גם לצורך חיי שעה.

5) מחלה נפשית של האם הנגרמת או מוחרפת ע"י ההריון: מדובר על מחלות פסיכיאטריות ברורות ולא על בעיות פסיכולוגיות קלות. ידוע, שההריון עשוי לעורר בעיות נפשיות מיוחדות או לטנטיות. מחלות פסיכוטיות בקשר להריון די נדירות (בערך 1:1000). המחלות השכיחות הן סכיזופרניה, מניה-דפרסיה ותגובות פסיכונורטיות⁷². ופוסקים עתנו במצב זה מנסחים זאת "כהתקף מחלת עצבים". יש שהוגדר⁷³ ויש שאסור⁷⁴.

6) מחלה אורגנית של איבר בודד המוחרפת ע"י ההריון: השאלה מתייחסת למצבים כהם ההריון עלול לסכן איבר מסוים של האם ובעיקר נדונו הבעיות הקטורות באבר האיה (כגון בהפרדות הרשתית) ובאבוד חוש השמיעה⁷⁶. מסקנת שני המחברים שידנו במקרים המציפיים אלו הוא להתיר את ההפלה. באופן עקרוני סיכם הרב עובדיה יוסף⁶¹ נושא זה בכך, שלדעת הסוברים שאיסור ההפלה הוא מדברי חכמים - יתירו בצועה בסכנת איבר, אך לדעת הסוברים שהפלה אסורה מן התורה וההיתר הוא רק במצבים של פקוח-נפש לאם. אין להתיר במקרים של סכנת איבר גרידא.

7) הריון מחוץ למסגרת הנשואין: הכוונה להריון עקב גילוי עריות, וזוהי אי-אנס. מבחינה הלכתית יש להבחין בין שני מצבים: הריון של אשה פנויה, אשר ולדה נחשב כבשר לבוא

בקהל (אף על פי שהוא מוגדר כ"פגום") לעומת הריון של אשת-איש, שהולד נחשב לממזר ואסור לבוא בקהל.

יש מהפוסקים⁷⁷, שאסרו את ההפלה בכל מקרה, מכיון שאין כל הבדל בין עובר חוקי, פגום או ממזר בזכות הקיום ואין כל היתר להורגו. לעומתם יש פוסקים המחלקים בין שני המצבים⁷⁸. פוסקים אלו סבורים שאין כל מקום להחיר ההפלה במקרה של פנויה שזינתה, אך מתירים הפלת ממזר. אחד הנמוקים הוא שאשה כזו חייבת מיתה לפי דיני ישראל ומכיון שהוצאתה להורג גוררת עמה גם המחת העובר, הרי שזכותו לקיום פחותה מהרגיל ומותר לבצע הפלה. נמוק אחר הוא שההורים של עובר זה גורמים לרובי ממזרים בעולם ולכן היתר ההפלה הוא להורים עצמם (ע"י תרופה או "הכאה כנגד בית ההריון") אך לא על-ידי אחרים. פוסק אחר⁷⁹ מרחיק לכת עוד יותר ומחיר ההפלה גם בפנויה שזינתה מהטעם של "פגם משפחה, בזיון וחלול השם".

8) סיבות סוציאליות, כלכליות ואחרות: קבוצת אינדיקציות אלו מהווה גורם שכיח ביותר בבקשת אישה להפלה. בסקר שנערך בארץ בשנים 66-1965 נמצא כי 27% מקרב הנשים שפנו לקפת-חולים לבצוע הפלה נמקו בקשותם בסיבות סוציו-אקונומיות⁸⁰. יש להניח כמעט בודאות שמיספר זה אינו משקף את המציאות, כי הפלות על רקע סוציאלי וכלכלי מבוצעות בעיקר מחוץ למסגרת ממוסדת⁶⁹.

מבחינה הלכתית מוצאים אנו חלוקי דעות בין הפוסקים בהתייחסות לנושא זה. ברור הדבר, שלשיטת הפוסקים שרק מצב של פקוח-נפש לאם מהווה בסיס להיתר ההפלה, אסור בצוע ההפלה כשהאינדיקציה היא רק סוציאלית-כלכלית. ואכן, יש מהפוסקים שהדגישו במפורש אספקט זה לאיסור. ההשקפה הכללית של בעלי ההלכה מתנגדת להפלה גם כאשר ישנם "צרכים קלושים" כלשהם ובפרט כשאינם מוגדרים כל צרכם.

מאידך, יש מחברים שהתירו את ההפלה "לצורך גדול" או "צורך קלוש" או "סבל רב"⁸¹ - הגדרות שאינן מדוייקות ואינן מתייחסות דוקא למצבים גופניים. ייתכן שבהגדרות אלו ניתן לכלול גם מצבים סוציאליים וכלכליים קשים. עד עתה לא מצאתי התייחסות מפורטת לנושא זה לשיטת הפוסקים שיאסור ההפלה הוא רק מדרבנן וכנראה שבמצבים אינדיבידואליים קשים יזי מקום להיתר לשיטה זו. אחד המחברים⁶⁹ סיכם נושא זה כך: "אחת הבעיות הקשות העומדות בפני הרופאים, ובודאי בפני אנשי ההלכה, היא בעיית ההפלה מסיבה סוציאלית".

ב. סיבות להפלה הקשורות בעובר -

1) מחלה של האם העלולה לגרום פגמים בעובר: מדובר במחלות וירליות של האם, בעקר בתחלת ההריון, בעלי כושר חדירה לשיליה, אשר עלולים לגרום מומים בעובר. עובדה זו נתגלתה ב-1941 ע"י גרג האוסטרלי⁸² ביחס לוירוס האדמת ומאז נחקרה תופעה זו בהרחבה ופורסמו בענין עבודות רבות. ברם, מלבד האדמת - שהוא החשוב בין הוירוסים מזיקי העובר - ידועים גם וירוסים אחרים בעלי השפעה טרטוגנית: חזרת, ציטומגלווירוס, אבעבועות-בקר,

אבעבועות שחורות⁸³, הרפס סימפלקס וזכן סיפיליס וטוקסופלסמוזיס⁸⁴. במאמר מיוחד⁸⁵ הרחבתי את הדיון על אודות הבעיות הרפואיות של אדמת בהריון, שכיחות הפגיעה, סוגי המומים וחומרתם ואין כאן המקום להאריך בזה. ברצוני לדון כאן רק באספקט ההלכתי של הנושא. מאחר ובעיה זו התעוררה רק בשלשים השנים האחרונות, מעטות הן התשובות הדנות בשאלה זו. הפוסקים שדנו בענין נחלקו בדעותיהם - יש האוסרים את ההפלה ויש - המתירים. גישת האוסרים היא שזכותם של בעלי-מומים לחיות, שזה לזה של בריאים ואין בסמם חינו לבצע סלקציה מי יחיה ומי ימות.

כמו-כן קיים סכוי סביר שההפלה תמית עובר בריא - ללא מומים - מאחר ורק אחוזים מסויימים נפגעים (ולפי חוקרים רבים הסבירות היא רק בחמישית מהמקרים או פחות⁸⁵). לאור זאת פסק הרב אונטרמן⁸⁶ לאסור באופן מוחלט: "יש איסור חמור להפיל עובר... גם לפני ארבעים יום אסור. ומה שחוששין שזא תפגע בו מחלת האדמת, הגה זה לא מדיני פקוח-נפש הוא (כי לא שמענו שכדי להגן עליו מפגיעה יקפחו את חייו, אצמחה) אלא מפני שההורים רוצים להקל על עצמם עול הטפול בו ואין איסור שהוא מעין רציחה נרחבה מפני חששות". (יש לציין, ששיטת הרב אונטרמן היא שאיסור ההפלה בכלל הוא מטעם רציחה ואיסורו מן התורה). לעמית זאת השקול להתיר הפלה במקרה כזה הוא ההתחשבות בצערם של ההורים ובעקר באספקט הפסיכולוגי הקשה של אשה הרה היודעת שעובר פגום נמצא ברחמה וכל חייו יהיו שרשרת של יסורים וצער. מכאן מסקנת הרב ישראלי⁸⁷: "מכל זה נראה שתהא מותרת ההפלה במקרים כאלה, כל שלדעת הרופאים המומחים רוב הולדות הם בעלי מומים גדולים או חסרי דעה". אחרים⁸⁸ מתירים את ההפלה במקרה של אדמת קודם ארבעים יום להריון (על סמך הנחתם שעצם איסור ההפלה איננו מן התורה) ונוטים להתיר גם לאחר ארבעים יום בגלל צערם של ההורים. יש לציין, שהאספקט הפסיכולוגי מהווה מוקד לחלוקי דעות גם בין הפסיכיאטרים הפסיכולוגים. יש ומדגישים יסוד זה כאינדיקציה להפלה, אך מאידך יש הסבורים שזה דווקא מהווה הוראת-נגד להפלה במקרים אלו, כיון שהנשים מאשימות את עצמן לאחר מכן על היותן רוצחות, ונכנסות לתגובות דכאוניות עמוקות⁸⁹.

2) מצב יאטרונגי העלול לגרום פגמים בעובר: מדובר בעקר בשני גורמים: תרופות מסויימות הנלקחות על ידי האשה בתקופת הריונה והקרנת המעוברת - לצורך בירור רפואי או לטפול.

מבין התרופות, המפורסם ביותר הוא ה-Thalidomide שיוצר ע"י חברה גרמנית Chemie Gruenthal. כתוצאה משמוש בתכשיר-הרגעה זה ע"י נשים הרות נולדו כ-6,000 ילדים בעלי-מום. חברה זו נתבעה למשפט עצמשך שנה ושבעה חדשים ובמהלכו נשמעו 120 עדים. המפעל חוייב בתשלום פיצויים בסך 30 מיליון דולר⁹⁰. מבחינה מדיקו-לגלית והלכתית התפרסמה הבעיה בעקבות משפט נגד גב' סוזן ון-דה-פוט, בנובמבר 1962 בבלגיה. האשה הזו בלעה 11 כדורי תלידומיד בתחילת הריונה. היא ילדה בת ללא ידיים, ללא מבנה כתף ועם רגליים מעוותות. האשה הרגה את הבת הזו אך זכתה מאשמת הריונה ע"י

הבר מוטובעים של ? גברית לאחר 6 ימי משפט, רטעיה שהיא הצילה את גתה מחיי סבל. משפט זה עורר דיונים מדיקו-לגליים רבים וכן פורסם מאמר הלכתי מיוחד⁹¹ שמטקנתו נוגח לחלוטין את פסק-הדין הנ"ל. לדעת המחבר, מבחינה הלכתית ומוסרית אסור להרוג ולד כזה, ויותר מזה, גם אסור להפיל עובר למרות שקיימת הוכחה רנטגנית שהולד יהא מחוסר איברים.

כיום קיימות תרופות נוספות שידועות או חשודות בגרימת שינויים טרטוגניים. בין השאר יש לציין תרופות ציטוטוקסיות, תכשירים אנטיביוטיים אחדים ותכשירים אנטיקונבולסנטיים¹¹³. לא מצאתי התייחסות מפורשת בין הפוסקים לתרופות אלו, אך באופן עקרוני דינן כדין הלידה.

אשר להקרנות לאשה - אם לצורך צלומי רנטגן לברור מחלות מסוימות כגון I. V. P., צלומי מערכת העכול, צלומי שלד וכיוצ"ב ואם לצרכים טרפוייטיים כגון בשאתות - גם כאן ידוע על השפעה טרטוגנית. אף ביחס לנושא זה לא מצאתי התייחסות הלכתית מפורשת, אך באופן עקרוני דומה הבעיה למקרה התלדומיד.

(3) מחלות תורשתיות בעובר: בעקבות הפתחות המדע ניתן כיום לבדוק את העובר בדרכים אחדות. כאשר הוא עדיין ברחם אמו ולזהות מחלות גנטיות שונות. בעקר בחחום הכרומוזומלי והאנזימטי⁹¹. שיטת הבריקה השכיחה ביותר היא האמניוצנטזיס - דקור מי השפיר ובדיקת הרגומה⁹². כמו-כן נשאלים הרופאים לא פעם על מצב העובר כשהוא בן למיפוח שבה ידוע על מחלה תורשתית מסוימת. לפי הידיעות הגנטיות ניתן לשער את השייכות הסטטיסטית ועל היפגעות העובר. מקרים אלו - עד כמה שידועתי מגעת - לא באו לידי בטוי בפסיקה ההלכתית עד כה ועל הפוסקים לתת עליהם את הדעת. נראה לי שבאופן עקרוני אין נידון זה שונה ממצב האדמת במעוברת וגם כאן ניתן להחיל אותם שקולים. מצד אחד אין לרופא סמכות לבצע סלקציה ולהשמיד את בעלי-המומים הפוטנציאליים. ובודאי לשיטת הפוסקים שאיסור ההפלה הוא מן התורה וניתן להרחות רק במצב של פקוח-נפש לאם - אין מקום להתיר ההפלה במקרים אלו. מאידך, לשיטת הפוסקים שאיסור ההפלה הוא מדרבנן ובמקרה של צער ויסורים להורים מותרת ההפלה, הרי שגם במחלות תורשתיות קיים אותו שקל ויש להתיר. יתרה מזאת, במקרה של הוכחה למום או מחלה קשה על-ידי דקור מי-השפיר, נראה שהמתירים באומת בדאי יתנו באן, יזהרי היקרה האדמת קיים וק חשו למום ובמקרה של הוכחה על-ידי דקור - תמום או הפולה - ויאים הם.

ג. מצבים נוספים שנידונו על ידי הפוסקים הם:

(1) מצב המטכן וזאת האם וגם את העובר יחדיו: הדיון במשינה⁹² טובב סביב מצב המניח

שקפוח חיי האחד יביא בהכרח להצלת חיי השני. אולם במקרה שאי התערבות בתהליך הלידה יביא למות שניהם - קיימים חלוקי-דעות האט נותר להרוג את הולד גם לאחר שיצא ראשו ורובו. אחד הפוסקים⁹³ דייק מדברי רש"י⁹¹, עמותו להרוג את העובר גם אם יצא כבר ראשו, כאשר בלא התנועה גתה ימותו שניהם. אכן, פוסקים אחרים דחו הוכחה זו⁹⁵. הפוסקים האחרים⁹⁶

שתמכו בהיתור ההפלה במקרה כזה הניחו כהנחת-יסוד שהולד נעשה שוה-ערך לאם מרגע נוצר ראשו רק כאשר מדובר בהצלח האחד ומורת משנהו, אולם כאשר עניהם בסכנת-חיים עדיין עדיפה האם על פני הולד מפני שחיותו אינה מובטחת עד תום שלשים יום מלידתו⁹⁷. לעומתם, מצינו פוסקים אחרים⁹⁸ האוסרים המתת הולד לאחר שיצא רובו - גם אם נשקפת סכנת-נפשות לשניהם. טעמם העקרי הוא שאין הצדקה להתערב במהלך הטבעי של הדברים ואין הרופא יזר ויעזפט בענין זה.

(2) בצוע הפלה לנוכריה: כפי שראינו לעיל⁹⁹ ומורה המתת עובר בכך-נח יותר מבישראל.

לאור זאת נתעוררה השאלה האם מותר ליהודי לגרום להפלה באשה לא-יהודיה, גם כאשר קיימות אינדיקציות רפואיות לכך. בפירוש דן בשאלה זו המהרי"ט¹⁰⁰ ואוסר סיוע של יהודי להפלת נוכריה¹⁰¹. יש¹⁰² מי שאסר גם מטעם "לפני עיוור לא תתן מכשול"¹⁰³. לעומת זאת, מדברי התוספות¹⁰⁴ משמע שלא נטו להבחין בין יהודים לנוכרים בענין זה. ראינו, איפוא, שקיימים מצבים שונים בדרגת חומרתם העלולים לפגוע באם, בעובר או בשניהם והפוסקים נחלקו בשאלה איזו דרגת חומרה מהווה אינדיקציה להפלה.

ז. נתונים המקילים על ההחלטה ההלכתית להיתור ההפלה

בכל המצבים בהם סבורים הפוסקים שיש להתיר את ההפלה, ובעקר במקרים שלא נשיקפת סכנת-חיים לאשה ובכל זאת התירו חלק מהפוסקים את בצוע ההפלה, קיימת נטיה למצוא דרכים הלכתיות המקילות את איסור ההפלה.

ניתן לסכם בקצרה "עצות" הלכתיות אחדות שצויינו על-ידי הפוסקים:

1. במידה שקיימת אינדיקציה להפלה, יש להשתדל לבצעה מוקדם ככל האפשר - קודם ארבעים יום להריון או תוך שלשת החדשים הראשונים¹⁰⁵.
2. עדיף לבצע את ההפלה "על-ידי סם", דהיינו תכשירים הגורמים להפלה ללא התערבות ישירה ברחם. הנמוק לכך הוא שאיסור שתית סם להפלה אינו אלא מדרבנן¹⁰⁶. לפי זה עדיפה - מבחינה הלכתית - הפלה בעזרת פיטוצין או פרוסטגלנדינים.
3. עדין שרופא יהודי יבצע את ההפלה ולא רופא נוכרי. זאת, מכיון שהנוכרי מוזהר על העוברים בפירוש¹⁰⁷.
4. לשיטת הסוברים שאיסור ההפלה הוא מטעם הוצאת זרע לבטלה - עדיף שרופאה-נקבה תבצע את ההפלה, כי היא איננה מצווה על מצות פריה ורביה¹⁰⁸.
5. במקרה שהרופא המייעץ לבצע ההפלה איננו שומר מצוות אין לסמוך עליו לבדו ויש לשאול שני רופאים - זה שלא בפני זה. אם שניהם יאמרו שקיימת סכנה לאם - אפשר לסמוך עליהם ולבצע ההפלה¹⁰⁹. אכן, אם מדובר ברופא ירא-שמים - הרי הוא נאמן לבדו¹¹⁰.
6. יש להתייעץ בנושא זה עם רופא מומחה ובקי ככל האפשר, כי קיימת סכנה לאשה בעצם ההפלה ויש לשקול אספקט זה היטב¹¹¹.

7. בכל מקרה של הפלה יש צורך בהסכמת הבעל¹¹².
 ניתן, אם כן לסכם ולומר שהמצב האידיאלי מבחינה הלכתית - כאשר קיימת אינדיקציה לבצוע ההפלה - הוא ע"י רופאה - נקבה, יהודיה, שומרת מצוות ותומכת היטב במקצועה תבצע את ההפלה תוך ארבעים יום להריון ע"י סם בהסכמת הבעל.

ספרות

1. ראה סכום הדעות - ע. יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, מוסד הרב קוק, ירושלים, השכ"ו, עמ' 206-214.
2. שם, עמ' 207-208.
3. אינציקלופדיה עברית, כרך ט"ו, ערך הפלה, עמ' 85.
4. סכום דעות הנצרות ראה ב"הרפואה והיהדות", עמ' 209-214.
5. A. KLARMAN, *The Crux of Pastoral Medicine Ratisbon*, 1912 p. 135.
6. צוטט ב"הרפואה והיהדות", עמ' 213.
7. O'Malley & Walsh, *Essays in Pastoral Medicine New-York*, 1906, p. 54. צוטט שם.
8. ביחס לאוטנטיות של פסקה זו, ראה ב"הרפואה והיהדות", עמ' 208.
9. ראה רכוז נוסחאות השבועות - ד. מרגלית, דרך ישראל ברפואה, הוצאת האקדמיה לרפואה, ירושלים, חש"ל, פרק 24.
10. דאה: א. שטינברג, הפילות ושבועות של חולים ורופאים, אסיא, גליון ו', תמוז השל"ב, עמ' 15, 20.
11. שמות, פרק כא', פסוקים כב'-כב'.
 12. מכילתא, משפטים, פרשה ח'; בבא-קמא, מב', א'. וראה עוד: א. אפטוביצר, עמדת העובר בדיני עונשין של ישראל, סיני, יא': ט'-לב', תש"ב.
13. יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ד', ח', לג', 278.
14. ביחס לדעת יוסף בן מתתיהו ב"נגד אפיון" שכאלו משתמע לדעתו שהפלה דינה מות, ראה ב"הרפואה היהודית", עמ' 216-217.
15. Philo: *De Spec. LEGIBUS*, III, 108-110, וראה: "הרפואה והיהדות", עמ' 216.
16. א. גיגר, המקרא וחרגומיו, עמ' 280-281. וראה: אינציקלופדיה עברית, שם, עמ' 88.
17. משנה נידה, ה', ג'.
18. מכילתא, משפטים, פרשה ד'.
19. סנהדרין, נ"ז, ב'.
20. רמב"ם, הלכות מלכים, ט', ד'.
21. זוהר, שמות, הוצאת ורשה, 1867, דף ג', עמ' ב' וראה: אינציקלופדיה עברית, שם, עמ' 89.
22. א. ה. וייס, דור דור ודורשיו, ניו-יורק וברלין, 1924, כרך ב', עמ' 23.
23. משנה אהלות, ז', ו'.
24. בהגדרה המשפטית של רגע הלידה קיימות דעות אחדות: ראה: "הרפואה והיהדות", עמ' 221, הערה 154.
25. סנהדרין, ע"ב, ב'.
26. שולחן ערוך, חושן-משפט, תכ"ה, א'.
27. רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, א', ט'.
28. ירושלמי סנהדרין, ח', ט'.
29. רש"י סנהדרין, ע"ב, ב', ד"ה יצא ראשו.
30. ראה: שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת נודע ביהודה, תניינא, חח"מ, סי' נט'; שו"ת מהר"ם שיק, חיו"ד, סי' קנ"ה; שו"ת אחיעזר, ח"ג, סי' ע"ב; שו"ת תורת

- חסד, חאה"ע, סי' מ"ב, חדושי ר' חיים על הרמב"ם, שם; אבן האזל על הרמב"ם, שם; שו"ת גאוני בתראי, סי' מה'; שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' קכ"ז; שבט מיהודה, עמ' 26 ואילך; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א', אות ה', שו"ת תפארת צבי, חוספתא גיטיק, ד', ז'.
30. חו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת שאילת יעבץ, סי' מ"ב.
31. רשימת הסבורים שהאיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן גדולה ומספר מחברים קבצו רשימות אלו. ראה: שדי חמד, פאת השדה, מערכת א', כלל נב'; שו"ת מהר"ש ענגיל, ח"ז סוס' ק"ע; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב; שו"ת אחיעזר ח"ג סוס' ס"ה; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א'.
32. שו"ת מהרי"ט, סי' צ"ט; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' מ"ז; עמוד הימיני, סי' ל"ב.
33. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת שאילת יעבץ, סי' מ"ב.
34. רשימת הסבורים שהאיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן גדולה ומספר מחברים קבצו רשימות אלו. ראה: שדי חמד, פאת השדה, מערכת א', כלל נב'; שו"ת מהר"ש ענגיל, ח"ז סוס' ק"ע; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב; שו"ת אחיעזר ח"ג סוס' ס"ה; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א'.
35. ראה: הרב ע. יוסף, ההפלה לאור ההלכה, אסיא, גליון ט', ניסן תשל"ד, עמ' 13 ואילך וראה: אנציקלופדיה תלמודית, ערך אדם.
36. סנהדרין, נ"ט, א'.
37. תוספות, סנהדרין, נ"ט, א', ד"ה, ליכא; תוספות חולין, ל"ג, א', ד"ה, אחד. משך חכמה, ריש פרשת ויקהל. וראה: שו"ת דובב מישרים, ח"א, סי' כ': הרב ע. יוסף, אסיא, שם, עמ' 21.
38. חוספות נידה, מ"ד, א', ד"ה איהו.
39. ראה: מהר"ץ חיות, נידה, שם; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג חחו"מ, סי' מ"ו; ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג', פ"ב.
40. ראה: הגהות יעב"ץ, נידה, שם; שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת בית יצחק, חיו"ד, ח"ב, סי' קס"ב; ספר פרי האדמה, ח"ב, דף קמ"ג, עמ' ג'; שו"ת עטרת חכמים, חאה"ע, סי' א'; שו"ת דובב מישרים, ח"א, סי' כ'.
41. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; זכותא דאברהם, הובא בשו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' מ"ו.
42. ראה: אוצר הפוסקים, אה"ע, סי' כ"ג, סק"א, אות א'.
43. שו"ת שאילת יעבץ, ח"א, סי' מ"ג; שו"ת משפטי עוזיאל, שם.
44. שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' צ"ז; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט.
45. חולין, נ"ח, א'.
46. שו"ת עטרת חכמים חאה"ע, סי' א'.
47. שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז, אות ג'; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' מ"ו.
48. שו"ת בית שלמה, חחו"מ, סי' קל"ב.
49. רמב"ן בתורת האדם, הובא ברא"ש ור"ן, יומא, פ"ג, א'.
50. הרב ע. יוסף, הפסקת ההריון לאור ההלכה, אסיא, גליון ט', ניסן תשל"ד, עמ' 28.
51. שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' מ"ו. וראה עוד: שו"ת אבני צדק, חחו"מ, סי' י"ט; שו"ת לבושי מרדכי, ח"ב, חיו"ד, סי' פ"ז וחחו"מ סי' ל"ט; שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז; הרב צוויג, נועם, כרך ז', עמ' לו-נו.
52. יבמות, ס"ט, ב'.
53. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת בית שלמה, חחו"מ סי' קל"ב; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב אות ל"ג; ש"ך, חו"מ, סי' ר"י, סק"ב; חמדת ישראל, מפתחות לדף י"ז; שו"ת אחיעזר, ח"ג, סוס' ס"ה; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט; שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' קכ"ז; הרב צוויג, נועם, ח"ז, עמ' ל"ו ואילך; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ז, סי' מ"ח, פ"א אות ח'.
54. שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' קכ"ז.
55. הרב אונטרמן, נועם, כרך ו', עמ' א' ואילך.
56. ראה: רא"ש ור"ן, סוף מסכת יומא.
57. נידה, ח', ב'.

61. שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' ח'.
62. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת פרי השדה, ח"ד, סי' נ', אות ה'.
63. ראה גם פכוכו של הרב יעקובוביץ ב"הרפואה והיהדות", עמ' (9-228).
64. לפי גירסת הירושלמי, שבת, יד, ד' וירושלמי עבודה זרה, ב', ב'. וכן משמע בר"ע ורא"ש, בשנה אהלוח, ז', ו'.
65. לפי גירסת המשנה באהלוח, ז', ו'.
66. שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי' ח'.
67. פחד יצחק, ערך נפלים; שו"ת כח שור, סי' כ'.
68. שו"ת ביה שלמה, חח"כ סי' קי"ב; שו"ת פרי השדה, ח"ד, סי' נ'; שו"ת בנין דוד, סי' ט"ז; שו"ת אבני צדק, חח"כ, סי' יט; אפרקסתא דעינא, סי' קס"ט; שו"ת צור יעקב, סי' קמ"א; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט; מנחת חינוך, ריש פר' וקאה; שו"ת לבושי מרדכי, ח"ב, חיו"ד סי' ע"ז; שו"ת יביע אומר, ח"ד חאה"ע, סי' א'.
- כמוכן שכל הפוסקים המתירים הפלה בכצבים פחות חמורים, עאכ"כ יסכימו להיתר במצב זה.
69. ד. ארליך, הרקע הרפואי להפסקת הריון כמבוא לדיון הלכתי, אסיא, 9: 11, חשל"ד.
70. שו"ת רב פעלים, ח"א, חאה"ע, סי' ד'; שו"ת חורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ז, סי' כ"ח, ועוד.
71. שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט.
72. L. C. Kolb, Noyes' Modern Clinical Psychiatry, 7th ed, Saunders Camp., Philadelphia, 1968, p. 123-4.
73. שו"ת פרי הארץ, חיו"ד, סי' ב'; שו"ת לבושי מרדכי, חח"מ, סי' ל"ט.
74. שו"ת כח שור, סי' כ'.
75. שו"ת צור יעקב, סי' קמ"א.
76. שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חח"כ סי' מ"ו-מ"ז.
77. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת לחם הפנים, קונטרס אחרון, סי' י"ט; ישועות מלכו על הרכב"ס, פרק ב' מהלכות שבה; ספר חסידים, סי' תתשי"ח.
78. שו"ת שאילת יעבץ, ח"א, סי' כ"ג; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חח"מ, סי' מ"ז.
79. שו"ת רב פעלים, ח"א, חאה"ע, סי' ד'.
80. ישורון-ברמן, סבות לדרישת האשה להפלה מלאכותית בגלל הריון בלתי רצוי, הרפואה, 76; 452, 1969.
81. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ז, סי' כ"ח.
82. Gregg N.M., Congenital Cataract following German Measles in mother, Trans. Ophthalmol. Soc. Aust. 3: 35-46, 1941.
83. ז. פריאר, השפעתן של כחלות וירליות על העובר, אסיא, 7; 14, 1973.
84. Leading article, Subtle Effects of Perinatal Infection, New Eng. J. Med., 290:337-338, 1974.
85. א. עסינברג, ההפלה המלאכותית במקרה של אדמת בהריון, אסיא, 4: 19-27, 1973.
86. הרב א. אונטרמן, בענין פקוח-נפש של עובר, נועם, כרך ו' עמ' א'.
87. הרב ש. ישראלי, עמוד הימיני, סי' ל"ב.
88. הרב וינברג, נועם, כרך ט', עמ' קצ"ג; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג', פרק ג', אוה ט'.
89. M.S. Calderon, Abortion in the United States, 1958, p. 129.
90. ראה: 1971, 481: New Eng. J. Med.
91. הרב ז. צוויג, על הפלה מלאכותית, נועם, כרך ז', עמ' ל"ו.
92. ד.ה. כהן, הרפואה, 83: 208-210, 1972.
93. Antenatal Diagnosis of Genetic Diseases, edited by A. E. H. Emery, Churchill Livingstone, 1973.
- שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי' ח'.

94. רש"י סנהדרין, ע"ב, ר', ד"ה, יצא.
95. רמ"ה, סנהדרין, ע"ב, ב', ד"ה יצא: שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א'.
96. הפארת ישראל, משנה אהלוח, ז, ו', סי' י': שו"ת כהר"ם שיק, חיו"ד, סי' קנ"ה; שו"ת כלמד להועיל, חיו"ד, סי' ס"ט.
97. כך ביאר זאת הרב יעקובוביץ בספרו, עמ' 225.
98. שו"ת מחנה חיים, ח"ב, חחו"מ, סי' נ'; שו"ת פנים כאירות, ח"ב, סי' ח': הגהות רע"א, אהלוח, שם; שו"ת יביע אומר, חד', חאה"ע, סי' א': שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' כ"ו.
99. לעיל סעיל ג (3) ו-ד(1).
100. שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' צ"ז, צ"ט. בשחי תשובות אלו, שדנות באותו נושא, קיימה לכאורה סתירה במסקנות. דנו בכך מספר מחברים. ראה: שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א' אזה ז', שסיכם נושא זה בהרחבה.
101. וראה עוד: שו"ת מקור חיים, סי' ט"ו; שו"ת דברי יששכר, חחו"מ, סי' קכ"ה; שו"ת אריה דבי עילאי, חיו"ד, סי' י"ט.
102. כנסת הגדולה, טור חו"כ, הכ"ה, ו'.
103. עפ"י פסחים, כ"ב, ב'.
104. חוספות סנהדרין, נ"ט, א. וראה: אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג', עכ" שג"א.
105. ראה סעיף ה לעיל.
106. שו"ת בית יהודה, ח"א, חאה"ע, סי' י"ד; שו"ת חיים ושלום ח"א סוכי' כ'; שו"ת חות יאיר, סי' לא; שו"ת שפת הים חאה"ע, סי' י"ד; שו"ת יביע אומר, ח"ד חאה"ע, סי' א'; שו"ת ציץ אליעזר ח"ט, סי' נ"א, שער ג'.
107. מנחת חנוך, מצוה רצ"ו; מלא הרועים, סנהדרין נ"ז, ב'; הרב צוויג, נועם, כרך ז', עכ" ל"ו; שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט; שו"ת ציץ אליעזר, ח"כ, סי' נ"א, שער ג'.
108. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג', פרק ג'.
109. שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז; שו"ת כהר"ש ענגיל, ח"ז, סי' ק"ע; שו"ת כהרש"ם, ח"א, סי' י"ג; הרב עובדיה יוסף, הפסקת ההריון לאור ההלכה, אסיא, 9: 27-28, 1974.
110. הרב עובדיה יוסף, שם.
111. שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חחו"מ, סי' כ"ו; הרב צוויג נועם, כרך ז', עכ" ל"ו.
112. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג'; שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט.
113. ראה בהרחבה:

J. J. Pomerance, S. J. Jaffe, Maternal Medication and its Effect on the Fetus, Current Problems in Pediatric, Vol. 4, No. 1, November 1973.